

Wojciech Zięta

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

TENDENCJE I MOŻLIWOŚCI ROZWOJU PRZEDSIĘBIORSTW ROLNICZYCH O RÓŻNYCH KIERUNKACH PRODUKCJI

DIRECTIONS AND OPPORTUNITIES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES WITH VARIOUS FIELDS OF PRODUCTION DEVELOPMENT

Słowa kluczowe: czynniki produkcji, kierunki produkcji, gospodarstwa zbożowe, ogrodnicze, mleczne, trzodowe, drobiowe

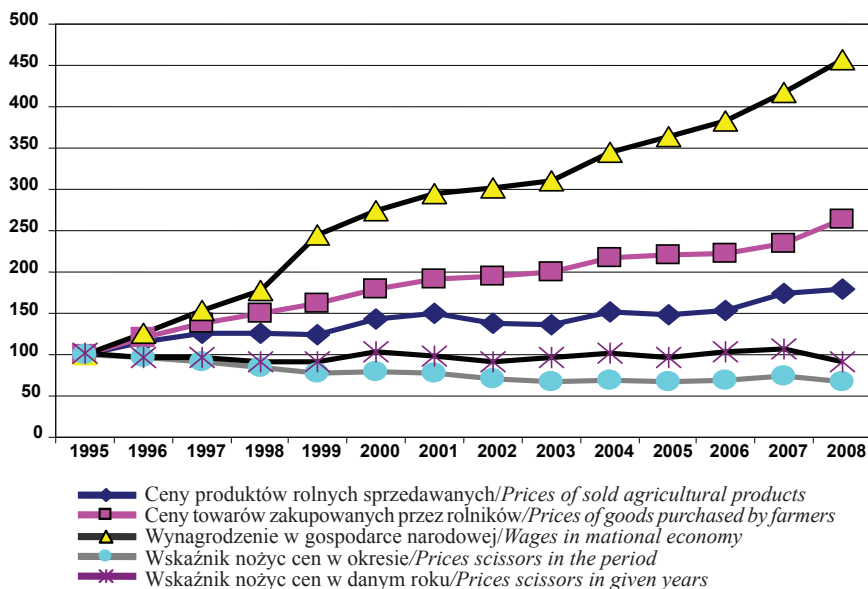
Key words: factors of production, production directions, farms with cereal, vegetable, dairy, pig and poultry production

Synopsis. W artykule omówiono zmiany w relacjach między cenami czynników produkcji: pracy i środków produkcji a cenami produktów rolniczych. Zmiany te prowadzą do spadku jednostkowej opłacalności produkcji rolniczej. Te procesy wymuszają wzrost skali produkcji w przedsiębiorstwach w celu osiągnięcia dochodu parytetowego i dodatniego dochodu z zarządzania, który warunkuje rozwój przedsiębiorstw. Szanse rozwojowe mają przedsiębiorstwa warzywne, zbożowe o powierzchni ponad 50 ha użytków rolnych, mleczne utrzymujące powyżej 25 krów, trzodowe utrzymujące powyżej 22 loch i drobiowe.

Wstęp

Gospodarstwa rolnicze, jako podstawowe jednostki produkcyjne w rolnictwie prowadzące produkcję towarową mają charakter przedsiębiorstw. Funkcjonują w różnych formach prawnych. Gospodarstwa rodzinne funkcjonują w formie prawnej przedsiębiorstwa osoby fizycznej. Niewielka część przedsiębiorstw rolnych funkcjonuje w formie spółek osobowych, głównie cywilnych lub z ograniczoną odpowiedzialnością. Towarowy charakter przedsiębiorstw rolniczych powoduje ich mocne uzależnienie od rynku, a tym samym od poziomu rozwoju gospodarczego kraju. Podlegają one wpływowi czynników działających w otoczeniu gospodarczym i społecznym. Z tego względu kierunki i możliwości rozwoju przedsiębiorstw rolniczych należy rozpatrywać z uwzględnieniem tendencji, jakie zachodzą w tym otoczeniu. Zasadnicze znaczenie mają relacje między cenami czynników produkcji a cenami produktów rolniczych zbywanych przez rolników. Na rysunku przedstawiono relacje między cenami czynników produkcji: pracy i środków produkcji dla rolnictwa a cenami zbytu produktów rolniczych w latach 1995-2008. Z danych wynika, że najwyższą dynamikę wzrostu wykazują koszty pracy w działach pozarolniczych, których głównym składnikiem są wynagrodzenia. Koszty te silnie wpływają na sytuację dochodową rolników. Wskaźnik wzrostu kosztów pracy w latach 1995-2008 wyniósł około 450%, niższy był wskaźnik wzrostu cen środków produkcji nabywanych przez rolników, wyniósł – 260%. Natomiast zdecydowanie niższy był wskaźnik wzrostu cen produktów rolnych sprzedawanych przez rolników, który w tym okresie wyniósł około 170%. Wskaźnik nożyc cen w poszczególnych latach wyniósł około 100%. W latach 1998-2000 i 2002-2003 był niższy od 100%, natomiast w pozostałych latach przekraczał 100%, a w 2007 r. wyniósł 106,5%. Był to wyjątkowo korzystny rok dla rolnictwa. Jednak w kolejnym roku wskaźnik uległ obniżeniu i wyniósł poniżej 100%. Wskaźnik nożyc cen w całym analizowanym okresie był zdecydowanie niekorzystny dla rolnictwa i w 2008 roku wyniósł ok. 65%. Oznacza to, że koszty pracy i ceny środków do produkcji rolniczej rosły zdecydowanie szybciej niż ceny zbytu produktów rolniczych. Prowadziło to do spadku jednostkowej opłacalności produkcji rolniczej [Zięta 2008, 2009]. Rolnik, chcąc osiągnąć odpowiedni dochód, przynajmniej na poziomie parytetowym, musi zwiększać wielkość produkcji towarowej. Uczynić to może nie tyle przez wzrost poziomu intensywności produkcji, ale przez wzrost powierzchni gospodarstwa. Z badań wynika, że w latach 90. XX w. powierzchnia gospodarstwa parytetowego wynosiła około 10 ha użytków rolnych średniej jakości [Zięta 2000]. W kolejnych latach ta powierzchnia rosła i obecnie wynosi 30-50 ha w zależności od kierunku produkcji [Zięta 2003].

W artykule zostaną przedstawione kierunki rozwoju przedsiębiorstw rolniczych funkcjonujących w formie prawnej osoby fizycznej o następujących kierunkach produkcji: nastawione na produkcję zbóż, warzyw, produkcję mleka, żywca wieprzowego i drobiarskie.

Rysunek 1. Tendencje zmian w cenach czynników produkcji

Figure 1. Trends in the production factors prices

Źródło/Source: Analiza produkcyjno-ekonomiczna... 1996-2008

Metodyka i materiały badawcze

Materiał źródłowy stanowiły dane gospodarstw objęte systemem rachunkowości FADN w 2008 r. [Goraj i in. 2010]. Badana zbiorowość gospodarstw została podzielona na grupy według powierzchni użytków rolnych. Każda grupa została scharakteryzowana przy pomocy kilku cech organizacyjnych, takich jak: powierzchnia, aktywa, nakłady pracy, towarowość i kategorii dochodu z gospodarstwa i z zarządzania. Dochód z gospodarstwa rolnego został obliczony zgodnie z metodyką FADN [Goraj i in. 2010]. Dochód zarządzania został obliczony przez pomniejszenie dochodu z gospodarstwa o koszty użycia własnych czynników produkcji – pracy, ziemi i kapitału, które mają charakter kosztów alternatywnych. Dochód z zarządzania stanowi ostateczną miarę ekonomicznej sprawności gospodarowania.

Kierunki rozwoju gospodarstw nastawionych na produkcję roślinną

W tabeli 1 przedstawiono dane charakteryzujące organizację produkcji i wyniki produkcyjno-ekonomiczne gospodarstw wyspecjalizowanych w uprawie zbóż, oleistych i strączkowych. Wydzielono 5 grup gospodarstw zbożowych według powierzchni – od małych ($5 \leq 10$ ha) do bardzo dużych o powierzchni powyżej 50 ha. W strukturze użytków rolnych dominowały grunty orne, których udział przekraczał 95%. Nakłady siły roboczej wyrażone w jednostkach pełnozatrudnionych (AWU) w przeliczeniu na gospodarstwo zawarte były w przedziale 1,1-2. Zdecydowanie dominowała własna siła robocza (FWU). Wartość aktywów w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych wykazuje tendencję spadkową w miarę wzrostu powierzchni gospodarstwa – od 19,1 tys./ha w gospodarstwach małych do 9,3 tys./ha w gospodarstwach bardzo dużych. Udział zbóż w strukturze zasiewów tych gospodarstw był wysoki i przekraczał 70%, z wyjątkiem gospodarstw bardzo dużych gdzie był niższy od średniej i wynosił około 67%. Znaczący był także udział roślin oleistych – 12,6-21,0%. Niski był natomiast udział strączkowych – od 5,6% w gospodarstwach małych do 0,8% w bardzo dużych. Obsada zwierząt w tych gospodarstwach była bardzo niska i nie przekraczała 6 SD na 100 ha UR. Plony zbóż i rzepaku kształtowały się na poziomie wyższym od średniego w kraju [Rolnictwo w 2008 r. 2009]. Plony zbóż zawarte były w przedziale 45-49 dt/ha, a rzepaku wynosiły ok. 30 dt/ha.

Gospodarstwa charakteryzował wysoki wskaźnik (powyżej 90%) towarowości produkcji. Dochód z gospodarstwa był zróżnicowany i ściśle związany z powierzchnią. Wynosił od 8,6 tys. na jednostkę własnej siły roboczej (FWU) w gospodarstwach małych do 94,4 tys. w gospodarstwach bardzo dużych. Dochód zbliżony do parytetowego, który w 2008 roku wynosił około 24 tys. [Cholewa 2010], uzyskiwały dopiero

gospodarstwa średnio duże, o powierzchni 20-30 ha. Zdecydowanie wyższy dochód od parytetowego uzyskiwały gospodarstwa duże o średniej powierzchni 40 ha i bardzo duże o średniej powierzchni 127 ha. Ostateczną miarą ekonomicznej efektywności gospodarowania jest uzyskany dochód z zarządzania i ryzyka, który w gospodarstwach od 5 do 50 ha włącznie był ujemny, co oznacza że nawet gospodarstwa zbożowe o powierzchni 40 ha nie uzyskiwały dochodu z gospodarstwa, który pokrywałby koszty użycia własnych czynników produkcji (ziemi, pracy i kapitału). Za zdolne do rozwoju można uznać gospodarstwa zbożowe o powierzchni powyżej 50 ha. Interesującą cechą gospodarstw zbożowych był fakt, że głównym źródłem dochodu były dotacje, których udział w pierwszych 3 grupach gospodarstw wynosił powyżej 80%. Jedynie w gospodarstwach dużych i bardzo dużych udział dotacji w dochodzie z gospodarstwa był niższy i wynosił odpowiednio: 72,3 i 68,7%.

Tabela 1. Gospodarstwa wyspecjalizowane w uprawie zbóż, roślin oleistych i strączkowych wg powierzchni w 2008 roku

Table 1. Farms with cereals, oilseeds and pulses production according to agricultural area in 2008

Wyszczególnienie/ <i>Specification</i>	Gospodarstwa/ <i>Farms</i>				
	małe/ <i>small</i> (5≤10ha)	średnio małe/ <i>medium small</i> (10≤20 ha)	średnio duże/ <i>medium large</i> (20≤30 ha)	duże/ <i>large</i> (30≤50 ha)	bardzo duże/ <i>very large</i> (>50 ha)
Powierzchnia UR [ha]/ <i>Agriculture area [ha]</i>	8,6	15,0	24,9	40,2	127,0
Nakłady pracy ogółem [AWU/gosp.]/ <i>Labour expense [AWU/farm]</i>	1,1	1,1	1,3	1,5	2,0
Aktywa ogółem [tys./ha]/ <i>Assets [thous. PLN/ha]</i>	19,1	14,2	13,7	12,5	9,3
Udział zbóż [%]/ <i>Share of cereals [%]</i>	71,2	80,1	74,2	71,2	66,7
Towarowość [%]/ <i>Marketability [%]</i>	52,2	93,0	90,2	87,5	91,3
Dochód z gospodarstwa [tys./gosp.]/ <i>Farm income [thous. PLN/farm]</i>	8,6	14,7	30,4	51,1	151,0
Dochód z gospodarstwa na 1 FWU [tys.]/ <i>Farm income per 1 FWU [thous. PLN]</i>	8,7	13,0	23,4	35,1	94,4
Dochód z zarządzania [tys./gosp.]/ <i>Income from farm management [thousand PLN/farm]</i>	-24,2	-23,9	-18,5	-8,3	54,5
Udział dotacji w dochodzie z gosp. [%]/ <i>Share of subsidy in farm income [%]</i>	90,9	101,7	80,5	72,3	68,7

Źródło/*Source*: Goraj i in. 2010

W tabeli 2 podano liczby charakteryzujące gospodarstwa wyspecjalizowane w uprawach ogrodniczych różniące się powierzchnią: od bardzo małych o powierzchni 1,8 ha do średnio dużych – 24,4 ha. Udział gruntów ornych był dość wysoki, zawarty w przedziale 81,9-84,6%. Nakłady pracy wyrażone w AWU były zdecydowanie wyższe niż w gospodarstwach zbożowych i zawarte w przedziale 3,9-6,2 jedn./gosp. W gospodarstwach od bardzo małych do średnio małych udział najmniejszej siły roboczej wynosił około 50%, a w gospodarstwach średnio dużych około 30%. Charakterystyczną cechą tych gospodarstw jest wysoka wartość aktywów w przeliczeniu na 1 ha UR, kilkukrotnie wyższa niż w gospodarstwach wyspecjalizowanych w uprawach polowych. Udział warzyw w powierzchni zasiewów nie był zbyt wysoki – 2-7,3%. Gospodarstwa cechowały się wysoką wartością produkcji i bardzo wysoką towarowością wynoszącą ponad 98%. Gospodarstwa ogrodnicze osiągały wysoki poziom dochodu z gospodarstwa przekraczający nawet w gospodarstwach małych dwukrotnie dochód parytetowy. Osiągały także poza jednym wyjątkiem (gospodarstwa średnio małe) dodatni dochód z zarządzania. W porównaniu do poprzednio omawianej grupy w gospodarstwach ogrodniczych występował niski udział dotacji w dochodzie z gospodarstwa – 2,6-15,9%. Najwyższy był w gospodarstwach średnio małych, w których jednocześnie wystąpił ujemny dochód z zarządzania, co należy łączyć z niższym udziałem warzyw w strukturze zasiewów. Towarowe gospodarstwa warzywne charakteryzują się zdolnością do rozwoju.

Kierunki rozwoju gospodarstw nastawionych na produkcję zwierzęcą

W tabeli 3 przedstawiono liczby charakteryzujące gospodarstwa wyspecjalizowane w chowie krów mlecznych według powierzchni i skali chowu w 2008 roku. Wyróżniono 5 grup gospodarstw według powierzchni, która zawarta była w przedziale 8,2-72,3 ha. Z powierzchnią silnie skorelowana była

Tabela 2. Gospodarstwa wyspecjalizowane w uprawach ogrodnich według powierzchni użytków rolnych w 2008 roku

Table 2. Farms with vegetable production according to agricultural area in 2008

Wyszczególnienie/Specification	Gospodarstwa/Farms			
	bardzo male/very small (≤ 5 ha)	male/small ($5 \leq 10$ ha)	średnio male/medium small ($10 \leq 20$ ha)	średnio duże/medium large ($20 \leq 30$ ha)
Powierzchnia UR [ha]/Agriculture area [ha]	1,8	7,4	13,4	24,4
Nakłady pracy ogółem [AWU/gosp.]/Labour expense [AWU/farm]	4,3	4,6	3,9	6,2
Nakłady pracy własnej [FWU/gosp.]/Own labour expense [FWU/farm]	1,7	1,8	1,8	2,2
Aktywa ogółem [tys./ha]/Assets [thousand PLN/ha]	415,0	164,8	68,6	62,4
Udział warzyw [%]/Share of vegetables [%]	6,6	7,3	4,9	2,0
Towarowość [%]/Marketability [%]	99,5	98,8	98,6	98,2
Dochód z gospodarstwa [tys./gosp.]/Farm income [thousand PLN/farm]	84,9	122,9	69,5	174,3
Dochód z gospodarstwa na 1 FWU [tys.]/Farm income per 1 FWU [thousand PLN]	49,9	68,3	38,6	79,2
Dochód z zarządzania [tys./gosp.]/Income from farm management [thousand PLN/farm]	12,0	29,9	-17,6	44,9
Udział dotacji w dochodzie z gosp. [%] / Share of subsidy in farm income [%]	2,6	5,0	15,9	9,5

Źródło/Source: Goraj i in. 2010

liczba utrzymywanych krów, która wynosiła 7,6-43,6 sztuk. Udział gruntów ornych w tych gospodarstwach był zdecydowanie niższy niż w poprzednio omawianych typach i wynosił 62-65%. Pozostała powierzchnia to użytki zielone. Gospodarstwa te funkcjonowały w oparciu o własną siłę roboczą. Jedyne w gospodarstwach bardzo dużych o powierzchni 72 ha występował najem, który wynosił 16%. Udział zbóż w powierzchni zasiewów był zdecydowanie niższy niż w gospodarstwach zbożowych (54-64%). Zdecydowanie wyższy był natomiast udział pastewnych – 30-40% powierzchni zasiewów. Obsada była dość wysoka, przekraczała 100 SD/100 ha poza gospodarstwami dużymi i bardzo dużymi, gdzie wynosiła odpowiednio: 95 i 84 SD/100 ha. Wydajność mleczna krów skorelowana była z wielkością stad. Najniższa, wynosząca około 4000 kg/krowę rocznie, wystąpiła w gospodarstwach najmniejszych utrzymujących 7,6 krów stanu średniego. Najwyższa wystąpiła w gospodarstwach bardzo dużych utrzymujących 43,6 krów i wynosiła 5360 kg/krowę rocznie. Towarowość w tych gospodarstwach była dość wysoka i wynosiła nieco ponad 85%. Dochód z gospodarstwa w przeliczeniu na jednostkę pracy własnej w dwóch pierwszych grupach o powierzchni 8,2 i 15,3 ha był niższy od dochodu parytetowego. Dopiero w gospodarstwach z grupy trzeciej o powierzchni 24,8 ha i utrzymujących 20 krów przekraczał dochód parytetowy. Dochód z zarządzania w pierwszych 3 grupach gospodarstw był ujemny, dopiero gospodarstwa duże o powierzchni 37,6 ha i większe uzyskiwały dodatni dochód z zarządzania. Gospodarstwa te można określić jako zdolne do rozwoju. W tym sektorze następuje silny proces koncentracji produkcji mleka, co znajduje odzwierciedlenie w spadku liczby hurtowych dostawców mleka, która w 2005 roku wynosiła 355 tys., a w 2010 r. 177 tys. [Kasztelan 2010]. Gospodarstwa mleczne uzyskany dochód z gospodarstwa w znacznym stopniu zawdzięczały dotacjom. Ich udział w dochodzie z gospodarstwa w gospodarstwach małych wynosił około 58% i zmniejszał się w miarę wzrostu powierzchni gospodarstw. W grupie gospodarstw bardzo dużych wynosił 37,7%.

W tabeli 4 przedstawiono liczby charakteryzujące gospodarstwa wyspecjalizowane w chowie trzody chlewnej według powierzchni i skali chowu. Wyróżniono 5 grup gospodarstw pod względem powierzchni: od małych (5-10 ha) do bardzo dużych (powyżej 50 ha). Gospodarstwa trzodowe charakteryzowały się bardzo wysokim udziałem gruntów ornych w użytkach rolnych, który wynosił 92-97%. Gospodarstwa te oparte były głównie na własnej sile roboczej. Jedyne gospodarstwa bardzo duże korzystały z najmu, którego udział w całkowitych nakładach pracy wynosił 32%. W strukturze zasiewów tych gospodarstw dominowały zboża. Najwyższy ich udział wystąpił w gospodarstwach małych (93,5%), a najmniejszy w gospodarstwach bardzo dużych - 83%. Obsada trzody w gospodarstwach była bardzo wysoka, wynosiła ponad 200 SD/100 ha UR. Najwyższa była w gospodarstwach średnio-małych i średnio-dużych, gdzie

Tabela 3. Gospodarstwa wyspecjalizowane w chowie krów mlecznych według powierzchni użytków rolnych w 2008 roku

Table 3. Dairy farms according to agricultural area in 2008

Wyszczególnienie/Specification	Gospodarstwa/Farms				
	małe/ small (5≤10ha)	średnio małe/ medium small (10≤20 ha)	średnio duże/ medium large (20≤30 ha)	duże/large (30≤50 ha)	bardzo duże/ very large (>50 ha)
Nakłady pracy ogółem [AWU/gosp.] /Labour expense [AWU/farm]	1,5	1,8	1,9	2,1	2,5
Aktywa ogółem [tys./ha]/Assets [thousand PLN/ha]	23,7	23,1	20,6	19,3	16,0
Liczba krów [szt./gosp.]/Number of cows [units/farm]	7,6	13,6	20,0	26,1	43,6
Wydajność mleczna krów [kg/ krowę]/Milk yield [kg/cow]	4144	4489	5172	5246	5360
Towarowość [%]/Marketability [%]	85,5	85,8	86,9	86,5	89,2
Dochód z gospodarstwa [tys./gosp.]/ Farm income [thousand PLN/farm]	14,9	34,2	62,4	89,0	159,7
Dochód z gospodarstwa na 1 FWU [tys.]/Farm income per 1 FWU [thousand PLN]	9,3	19,0	32,8	44,5	76,0
Dochód z zarządzania [tys./gosp.]/ Income from farm management [thousand PLN/farm]	-31,7	-29,3	-11,6	2,5	50,2
Udział dotacji w dochodzie z gosp. [%]/Share of subsidy in farm income	57,7	46,3	37,5	39,4	37,7

Źródło/Source: Goraj i in. 2010

Tabela 4. Gospodarstwa wyspecjalizowane w chowie trzody chlewnej według powierzchni użytków rolnych w 2008 roku

Table 4. Farms with pig production according to agricultural area in 2008

Wyszczególnienie/Specification	Gospodarstwa/Farms				
	małe/ small (5≤10ha)	średni omale/ medium small (10≤20 ha)	średnio duże/ mediu mlarge (20≤30 ha)	duże/large (30≤50 ha)	bardzo duże /very large (>50 ha)
Nakłady pracy ogółem [AWU/gosp.] / Labour expense [AWU/farm]	1,3	1,7	1,9	2,0	2,8
Aktywa ogółem [tys./ha] / Assets [thousand PLN/ha]	28,7	27,3	25,3	22,9	19,2
Udział zbóż [%] / Share of cereals [%]	93,5	90,6	89,6	86,8	82,9
Liczba loch [szt./gosp.] / Number of sows [units/farm]	7,4	14,3	22,4	32,1	66,1
Towarowość [%] / Marketability [%]	84,2	88,0	84,7	79,8	83,5
Dochód z gospodarstwa [tys./gosp.] / Farm income [thousand PLN/farm]	15,9	37,0	68,5	99,0	208,0
Dochód z gospodarstwa na 1 FWU [tys.] / Farm income per 1 FWU [thousand PLN]	12,2	23,1	38,0	52,0	109,5
Dochód z zarządzania [tys./gosp.]/ Income from farm management [thousand PLN/farm]	-28,0	-24,7	-6,3	8,2	85,3
Udział dotacji w dochodzie z gosp. [%] / Share of subsidy in farm income	53,3	39,8	36,7	37,5	36,6

Źródło/Source: Goraj i in. 2010

Tabela 5. Gospodarstwa wyspecjalizowane w chowie drobiu według wielkości ekonomicznej w 2008 roku
 Table 5. Farms with poultry production according to economic size in 2008

Wyszczególnienie/Specification	Gospodarstwa/Farms			
	małe/ small (4≤8 ESU)	średnio małe/ medium small (8≤16 ESU)	średnio duże/ medium large (16≤40 ESU)	duże/large (40≤100 ESU)
Powierzchnia UR [ha]/Agriculture area [ha]	4,1	2,9	7,7	29,4
Nakłady pracy ogółem [AWU/gosp.]/Labour expense [AWU/farm]	2,7	2,9	3,6	4,8
Nakłady pracy własnej [FWU/gosp.]/Own labour expense [FWU/farm]	1,6	1,5	1,6	1,9
Aktywa ogółem [tys./ha]/Assets [thousand PLN/ha]	802,5	1246,0	1876,2	3093,4
Udział zbóż [%]/Share of cereals [%]	100,0	99,7	89,5	71,0
Obsada drobiu [SD/100ha]/Density of poultry [LU/100ha]	2058,2	5499,9	3473,4	1677,9
Dochód z gospodarstwa [tys./gosp.]/Farm income [thousand PLN/farm]	147,1	215,6	389,7	321,3
Dochód z gospodarstwa na 1 FWU [tys.]/Farm income per 1 FWU [thousand PLN]	91,9	143,0	243,5	169,1
Dochód z zarządzania [tys./gosp.]/Income from farm management [thousand PLN/farm]	66,2	123,1	270,5	127,5
Udział dotacji w dochodzie z gosp. [%] / Share of subsidy in farm income [%]	11,8	2,7	1,3	8,3

Źródło/Source: Goraj i in. 2010

wynosiła odpowiednio 250 i 260 SD/100 ha UR. Skala chowu określona liczbą utrzymywanych loch, była silnie związana z powierzchnią gospodarstw. W gospodarstwach małych utrzymywano średnio 7 loch, natomiast w gospodarstwach bardzo dużych 66 loch. Gospodarstwa trzodowe charakteryzowały się również wysoką wartością produkcji i wysoką towarowością, która zawarta była w przedziale 80-88%. Dochód z gospodarstwa w przeliczeniu na jednostkę pracy własnej FWU wykazywał tendencję rosnącą w miarę wzrostu skali chowu i powierzchni. W gospodarstwach małych utrzymujących 7 loch był o połowę niższy od dochodu parytetowego. Gospodarstwa średnio-małe utrzymujące około 14 loch uzyskiwały dochód na poziomie parytetowym. Dopiero gospodarstwa utrzymujące 20 i więcej loch uzyskiwały dochód z gospodarstwa wyższy od parytetowego. Dochód z zarządzania w gospodarstwach utrzymujących do 22 loch był ujemny, co oznacza że uzyskany dochód z gospodarstwa nie pokrywał kosztów użycia własnych czynników produkcji. Dopiero gospodarstwa duże i bardzo duże utrzymujące 30 i więcej loch uzyskiwały dodatni dochód z zarządzania. Gospodarstwa trzodowe w znacznym stopniu korzystały z dotacji. Ich udział w dochodzie z gospodarstwa był znaczący. Najwyższy był w gospodarstwach małych, gdzie wynosił 53,3%, a najniższy w gospodarstwach bardzo dużych – 36,6%.

W tabeli 5 przedstawiono liczby charakteryzujące gospodarstwa wyspecjalizowane w chowie drobiu według ekonomicznej wielkości ekonomicznej wyrażonej w ESU (European Size Unit). Chów drobiu jest działalnością opartą na mieszankach pasz treściwych pochodzących z zakupu i stąd ma mały związek z powierzchnią gospodarstw. Powierzchnia analizowanych gospodarstw drobiowych wynosiła 2,9-29,4 ha. Gospodarstwa korzystały w znacznym stopniu z najemnej siły roboczej. Jej udział zawarty był w przedziale 41-60%. W strukturze zasiewów dominowały zboża. W gospodarstwach małych i średnio małych ich udział wynosił 100%. W sprzedaży dominował żywiec drobiowy. W zależności od wielkości gospodarstwa sprzedaż żywca drobiowego w przeliczeniu na gospodarstwo wynosiła od 400 do 533 ton. Dochód z gospodarstw drobiowych w porównaniu do pozostałych grup omawianych gospodarstw był wysoki i zawarty w przedziale 147,1-389,7 tys./gosp. Nawet w gospodarstwach małych z przedziału 4-8 ESU prawie 4-krotnie przewyższał dochód parytetowy. Gospodarstwa drobiowe uzyskiwały dodatni dochód z zarządzania i w bardzo małym stopniu korzystały z dotacji. Jedynie w gospodarstwach małych udział dotacji w dochodzie z gospodarstwa był bardziej znaczący i wynosił 11,8%. W pozostałych grupach był znacznie niższy.

Wnioski

1. Występujące relacje między cenami czynników produkcji a cenami zbytu produktów rolnych zmieniają się w czasie i powodują spadek jednostkowej opłacalności produkcji rolnej, co wywołuje potrzebę wzrostu powierzchni gospodarstw.
2. Rolnicy prowadzący gospodarstwa wyspecjalizowane w uprawie zbóż, oleistych i strączkowych dopiero w gospodarstwach średnio dużych (25 ha) uzyskują dochód z gospodarstwa na poziomie parytetowym. Zdolnymi do rozwoju są gospodarstwa w tym typie o powierzchni powyżej 50 ha.
3. Rolnicy prowadzący gospodarstwa wyspecjalizowane w uprawie roślin ogrodniczych niezależnie od powierzchni uzyskiwali dochód na poziomie parytetowym z szansami do rozwoju
4. Gospodarstwa mleczne mogą się rozwijać utrzymując powyżej 25 krów mlecznych o wydajności powyżej 5000 kg mleka i zwiększając produkcję.
5. Gospodarstwa trzodowe mogą się rozwijać utrzymując powyżej 22 loch.
6. W dobrej sytuacji ekonomicznej znajdują się gospodarstwa wyspecjalizowane w chowie drobiu. Gospodarstwa z tej grupy uzyskują dodatni dochód z zarządzania i mają szanse do rozwoju.

Literatura

- Analiza produkcyjno-ekonomicznej sytuacji rolnictwa i gospodarki żywnościowej (w latach 1996, 2000, 2005, 2007, 2008). IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- Goraj L., Bocian M., Osuch D., Smolik A.** 2010 : Parametry techniczno-ekonomiczne według grup gospodarstw rolnych uczestniczących w polskim FADN w 2008 roku. IERiGŻ, Warszawa, 40-41, 44-45, 54-55, 80-81, 90-91.
- Kasztelan P.** 2010: Rozwój gospodarstw mlecznych w warunkach kwotowania produkcji. *Rocz. Nauk Roln.*, seria G, t. 97, z. 1, 43-53.
- Cholewa M.** (red.) 2010: Produkcja, koszty, dochody wybranych produktów rolnych w latach 2008-2009. IERiGŻ-PIB, Warszawa, 12-13.
- Rolnictwo w 2008 r. 2009: GUS, Warszawa.
- Ziętara W.** 2000: Ekonomiczna i społeczna wydajność pracy w różnych typach gospodarstw Rolniczych. *Zesz. Nauk. SGGW. Ekonomika i organizacja gospodarki żywnościowej*, 41, 19-34.
- Ziętara W.** 2003: Wydajność pracy w rolnictwie i w różnych typach gospodarstw. *Rocz. Nauk. SERiA*, t. V, z. 1, 312-317.
- Ziętara W.** 2008: Wewnętrzne uwarunkowania rozwoju rolnictwa polskiego. *Rocz. Nauk Roln.*, seria G, t. 94, z. 2.
- Ziętara W.** 2009: Tendencje zmian w produkcji mleka w Polsce. *Rocz. Nauk Roln.*, seria G, t. 94, z. 1, 53-66.

Summary

The paper presents changes in the relations between prices of production factors and prices of agricultural products. These changes lead to decline in unit profitability of agricultural production. Farms owners are forced to increase the scale of production in order to achieve parity income and positive income from management, which determines enterprises development. There are opportunities to development in the case of farms with poultry production, farms with vegetable and cereals production on the area of over 50 ha, dairy farms with more than 25 dairy cows and farms with pig production, which rear more than 22 sows.

Adres do korespondencji:

prof. dr hab. Wojciech Ziętara
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
Wydział Nauk Ekonomicznych
Katedra Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw
ul. Nowoursynowska 166
02-787 Warszawa
tel. (22) 593 42 10
e-mail: wojciech_zietara@sggw.pl